

O'ZMU XABARLARI

ВЕСТНИК НУУЗ

АКТА NUUZ

MIRZO ULUG'BEK NOMIDAGI O'ZBEKISTON MILLIY UNIVERSITETI ILMIY JURNALI

**JURNAL
1997 YILDAN
CHIQA
BOSHLAGAN**

**2025
1/8**

**Ijtimoiy-
gumanitar
fanlar turkumi**

Bosh muharrir:

MADJIDOV I.U. – t.f.d., professor.

Bosh muharrir o'rinbosari:

ERGASHOV Y.S. – f-m.f.d., professor.

SHIRINOVA R.X. – fil.f.d., professor.

Tahrir hay'ati:

Sagdullayev A.S. – t.f.d., akademik.

Suleymanov R.X. – t.f.d., prof.

Murtazayeva R.H. – t.f.d., prof.

Musayev N.U. – t.f.d., prof.

Urakov D.J. – t.f.d., prof.

Xolikulov A.B. – t.f.d., prof.

Yermetov A.A. – t.f.d., prof.

Zuyev A.S. – t.f.d., prof.

Jesus Fuensanta. – t.f.d., prof

Muxamedova D.G. – psix.f.d., prof.

Karamyan M.X. – psix.f.d., prof.

Rasulov A.I. – psix.f.d., prof.

Madayeva Sh.O. – f.f.d., prof.

Sobirova U.F. – sots.f.d., prof.

Xudaykulov H.J. – ped.fan.d., prof.

Miroslav Ballay – PhD, prof.

Siddiqova I.A. – fil.f.d., prof.

Sadullayeva N.A. – fil.f.d., dots.

Arustamyan Y.Y. – fil.f.d., dots.

Boltaboyev H. – fil.f.d., prof.

Rahmonov N.A. – fil.f.d., prof.

Abdurahmonova N.Z. – fil.f.d., prof.

Pardayev Z.A. – fil.f.f.d., dots.

Mas'ul kotib: **PARDAYEV Z.A.**

TOSHKENT – 2025

MUNDARIJA

Tarix

Azimova M. Namangan viloyati tibbiyot tizimi tarixidan	1
Alimardonov O. “O‘zbekiston xalq diplomatiyasida “Lazgi” fenomeni: milliy merosdan global muloqot sari”	4
Ahmadova Z. “O‘zbekiston – 2030” strategiyasi – xalq strategiyasi	10
Axmedov J. Qoraqalpog‘iston nomoddiy madaniy merosiga doir ayrim mulohazalar	13
Ziyotov Z. Ossuriya hukmdorlarining davlatni idora qilish usullari va eng qadimgi elchilik tizimi	16
Kadirova Y. Janubiy viloyatlarning ta‘lim tizimidagi islohotlar, natijalar, muammolar (Surxondaryo va Qashqadaryo viloyatlari misolida, 1991–2023 yillar)	19
Narziyeva M. XX asr boshlarida Toshkent mehnat qurollari va mashinalar omborining Turkiston qishloq xo‘jaligi rivojidagi ishtiroki (Arxiv manbalari asosida)	22
Nurmuxammedov M. Mir Arab madrasasi: me‘moriy va ma‘naviy ahamiyati	25
Nuruzade Sh., Guliyeva A. The transformation of the security architecture in the south caucasus in the context of new geopolitical realities and the strategic role of Azerbaijan	29
Rahmonqulova Z. XX asr tadqiqotlarida O‘rta Osiyo xonliklarining Usmoniylar davlati bilan iqtisodiy aloqalari	33
Ruzikulova M. Markaziy Farg‘ona suv xo‘jaligiga kapital mablag‘lar sarflanishi (1950 – 1991-yillar)	37
Umarov Dj. Umumta‘lim maktablarida o‘quvchi yoshlarni sovet vatanparvarligi ruhida tarbiyalash sohasidagi siyosat va uning natijalari (Surxondaryo viloyati misolida, 1920-1990 yy)	40
Hamrayev M. Amir Said Olimxonning millatlar ligasiga qilgan murojaatnomasi hamda “Buxoro xalqining hasrati tarixi” xotiralari to‘g‘risida	43

Falsafa. Pedagogika. Psixologiya. Metodika. Sotsiologiya. Siyosiy fanlar. Islomshunoslik

Abdullaeva G. Ifodali va izohli o‘qish ko‘nikmalarini shakllantirishning boshlang‘ich sinflardagi xususiyatlari	45
Abdumalikov A. Inson ehtiyojlari va tabiiy imkoniyatlar uyg‘unligini shakllantirish shart-sharoitlari	48
Azimov H. Mintaqaviy geosiyosiy jarayonlarda transport koridorlarning ahamiyati	51
Arzikulov D. Mutaxassislar shaxsiy-kasbiy sifatlarini shakllantirishning axloqiy-psixologik omillari	54
Achilov F. Mahmudxo‘ja Behbudiy asarlarida vatanparvarlik masalalarining g‘oyaviy-mafkuraviy asoslari	56
Begmatova D., Xolboyev Y., Suvonova O. Fizika ta‘limida grafik organayzerlar va sun‘iy intellekt texnologiyalarining integratsiyasi	59
Beketov N. Innovatsion texnologiyalarni joriy etish: O‘zbekiston ta‘lim tizimida sifatni boshqarish yondashuvlari	63
Berdiyeva G. Aksiologik yondashuv asosida talabalarni ijtimoiy-madaniy faoliyatda ijodiy salohiyatini rivojlantirish konsepsiyasi	66
Боймуродов Ё. Изучение культурно-маркированной лексики на занятиях по РКИ для узбекских школ	71
Valiyeva F. Innovatsion korporativ madaniyat – oliy ta‘lim muassasasi raqobatbardoshligini oshirish resursi sifatida	73
G‘oziyev R. Sharq va g‘arb davlatlari diplomatik muzokaralarining o‘ziga xos xususiyatlari	76
G‘ulomov Z. Yolg‘on axborotlarni tekshirish va tahlil qilishning usul va vositalari	79
Жалилова Н. Иноязычная речевая компетенция: структура, подходы и пути формирования (на примере китайского языка)	82
Jumaniyozova N. Ertak matni ustida ishlashning zamonaviy yondashuvlari	86
Ziyatova O. Zamonaviy migratsiya jarayonlari: xususiyatlar, tendensiyalar, ta‘sir etuvchi omillar	90
Zohidova Y. Korporativ kommunikatsiya tizimining korporativ madaniyat shakllanishidagi o‘rni	94
Ильясова Д. Фортепиано как средство самовыражения и внутреннего мира музыканта	98
Islamova D. Umumta‘lim maktablari boshqaruvida raqamli texnologiyalarning joriy etilishi	101
Ismailov A., Urazova N. TIMSS asosida boshlang‘ich ta‘lim o‘qituvchilarining metodik tayyorgarligini rivojlantirishning ilmiy-nazariy asoslari	104
Karimov Z. Inson tafakkurini shakllantirishda ta‘lim falsafasining o‘rni	108
Karimova Z. Turli tizimdagi tillar madaniyatida salomlashish an‘analari	111
Qodirova G. Umumta‘lim maktablarida jadid she‘riyatining o‘qitilishi	114
Qadamboyeva H. Talabalarining milliylik asosida Vatanga muhabbat tuyg‘usini shakllantirish mexanizmi	117
Qurbonov G‘. O‘quv mashg‘ulotlarini raqamli ta‘lim texnologiyalari vositasida tashkil etish metodikasi	120
Mamadaliyeva F. O‘zbekistonda korrupsiyaga qarshi kurash: shaxsiy mas‘uliyatning o‘rni	123
Mannanova N. G‘arb olimlari qarashlarida professionallashuv muammosining yoritilishi davlat xizmatchilari faoliyatini takomillashtirishning metodologik asosi sifatida	126
Mardieva M. Gender jihatlarini real holatda, o‘zgarishlar dinamikasi tahlili	129
Mirbabayev D. Педагогические аспекты подготовки сотрудников, обеспечивающих безопасность на общественном транспорте	132
Mirzayeva N. Didaktik o‘yinlar orqali bolalar adabiyotiga qiziqishni oshirish yo‘llari	134
Nazarbekov O. Madaniyat va siyosat dialektikasi – nazariy va amaliy yondashuvlar	136
Nasirullayeva D. Talabalarining tabiiy ilmiy dunyoqarashining mohiyati, tuzilishi va o‘quv amaliyotida hozirgi holati	140
Nematjonova S. “Bo‘ljak chet tili o‘qituvchilarining kasbiy malakalarini rivojlantirish metodikasi (tarjima fanlarini o‘qitish misolida)”	143
Ne‘matova O. “Husni-xulq” tushunchasining shakllanishi va uning Motrudiya ta‘limotidagi ahamiyati	146
Olimova F. Xorij psixologlari izlanishlarida kasbiy tafakkur masalasini tadqiq etilishi	149
Ortiqov Sh. Kino san‘atining shakllanishida estetik madaniyat o‘rni va uyg‘unligi	152
Pardayev Y. Sportchining oziqlanishida yuqori biologik qiymatga ega mahsulotlar va biologik faol moddalarni qo‘llash	155
Pirmatova N. Talabalarda yakkaxon ijrochilik malakasini oshirish metodikasi: nazariy va amaliy yondashuvlar	159
Rajabov B. Tinchlik va hamkorlikka raxna soluvchi destruktiv g‘oyalar va ularga qarshi kurashish mexanizmlari	163
Раимов Ш. Роль Кыргызстана в интеграции Афганистана в региональные связи в Центральной Азии	166

Raupova M. Bo'lajak biologlarning tadqiqotchilik kompetensiyasini shakllantirishda xalqaro baholash mezonlaridan foydalanishning nazariy asoslari	170
Raxmanov U. Talabalarda rasmiy ish qog'ozlari bilan ishlashda imlo va punktuatsion me'yorlarga amal qilishga o'rgatish usullari	173
Raxmatova M. Global ekologik muammolar jarayonida ijtimoiy-ekologik muhofazani takomillashtirish shartlari	177
Raxmonov A. Globallashuv va yoshlarning harbiy vatanparvarlik tarbiyasida milliy va umuminsoniy qadriyatlar uyg'unligi.....	180
Rustamova D. Individual yondashuv asosida yuqori sinf o'quvchilarida diskursiv kompetensiyani rivojlantirish metodikasi	183
Siddiqov D. O'lkashunoslik muzeylari vositasida bo'lajak pedagoglarning estetik madaniyat rivojlantirishning didaktik tamoyillari.....	187
Soipova M. Fazl ibn Ahmad ta'limotida inson borlig'i masalasi	190
Soliyev M. Bolalarda kitobxonlik xususiyatini shakllantirishning psixologik asoslari: xalqaro va milliy yondashuvlar ...	193
Sultonov Q. Tibbiyot oliy ta'lim muassasalarida talabalar bilan ishlashning mazmuni va zamonaviy tendensiyalari	197
Taylakova G. Klasterli yondashuv asosida talabalarning raqamli kompetentligini rivojlantirishda nazariya va amaliyot	200
Turdiyeva I. Jadidlar ijtimoiy islohotlarining milliy ta'lim-tarbiyani rivojlantirishdagi roli.....	203
Umaralieva M. Biologik savodxonlik funksional va tabiiy-ilmiy savodxonlikning tarkibiy qismi sifatida	206
Филиппов О. Цифровой гуманизм: эволюция концепции.....	210
Holyigitova N. Yosh mutaxassislarning karyerasining shakllanishi va rivojlanishini psixologik qo'llab-quvvatlashning samarali yo'llari	214
Choriyev S., Boybekova Sh. Ma'naviy qadriyatlarning shakllanishi: o'zgarishlar va evrilishlar	217
Shermanova F. Oliy ta'limda raqamli savodxonlikni shakllantirishga ta'sir etuvchi omillar va ularni pedagogik boshqarish yo'llari	220
Shirinov O. O'quvchilarda vatanparvarlik tuyg'usini shakllantirishning psixologik aspektlari	223
Yusubjonova G. Zamonaviy ta'lim jarayonida konvergent kompetentligini rivojlantirishning integrativ-pedagogik asoslari	226
Yakubova B. Bo'lajak tabiiy fan o'qituvchilarini tayyorlashda integrativ yondashuv asosida fizika fanini o'qitish metodikasi.....	229

Filologiya

Abdisalomova Sh. Koreferensiyani qarorlar daraxti yordamida avtomatik aniqlash.....	232
Ayimbetova D. Ibrayim Yusupov animalizmining folklor ildizlari	236
Aliyeva G. Til va madaniyat kontekstida gender stereotiplari.....	240
Altundag M. Said Ahmad hajviy matnlarining turk tiliga tarjimasida kulgi mexanizmlarining lingvokulturologik talqini	243
Ametova U. "Qush tili" dostonining tasavvufiy asoslari.....	246
Arzimurodova E. O'zbek va ingliz tillarida mobil aloqa terminlarining leksikografik tadqiqi.....	249
Auezmuratova N. Qoraqalpog antroponimiyasida ismlar uyg'unligi fenomeni: tarixiy an'ana va lingvomadaniy tahlil	252
Axmedova T. O'zbek va ingliz tillarida "do'stlik" konseptini ifodalovchi leksik vositalar	256
Балич Д., Локтева Н. Семейная хроника в эпоху трансформации: конфликт поколений и кризис идеалов в романе «Землемер»	260
Davletova Sh. Gap – kiritmalarning gapda qo'llanilish xususiyatlari	263
Jumaniyazov A., Polvanova N. Tilda qo'shma so'zlarning mohiyati.....	266
Jo'raqulova M. O'zbek tilining formal grammatika modelini yaratish va uni til texnologiyalarida qo'llash imkoniyatlari	270
Imyaminova Sh., Davlatnazarova Ch. Nemis tilida antonimlar xususiyati (V.M.Zavyalovning „Deutsche antonyme“ illyustrativ lug'ati materiali asosida).....	274
Kozokboeva D. Gender stereotypes in uzbek children's speech: a sociolinguistic exploration.....	277
Локтева Н., Балич Д. Семейная хроника как форма исторического и нравственного повествования в романе «Сатанстоу».....	281
Mamatova F. Metafora-fenomen konseptual metaforaning bir turi sifatida	285
Мамедова Ш. Использование средств искусства на занятиях по русскому языку как фактор развития эстетического вкуса студентов	288
Maxmudova G. Konseptning lingvistik talqini va tuzilishi	291
Murodova D. Ideal Indian images in American literature	294
Muhammadiyeva M. "Shum bola" qissasidagi antroponimlarning leksik-semantik va madaniy tahlili.....	298
Nuridinova S. Comparison of dental terminology across different languages	301
Nusratilloeva D. Xurshid Davron she'riyatida vatan tushunchasining poetik talqini	304
Обухова Н., Абубакирова Н., Рузимбаев Б. Межъязыковая лакунарность медиатекстов: экспликация англоязычных реалий в узбекском языке	307
Pazilova N. Ilmiy diskursda kishilik olmoshlarining epistemik va identitetga oid funksiyalari: "I", "We" va kollektiv hamkorlikning til vositalari	310
Raxmatullayeva D. O'zbek talabalari misolida xitoy tilidagi "Shengmu", "Yunmu" tovushlarning o'zlashtirilishi va fonetik interferensiyasi masalalar	313
Sultanova J. Xalq ertaklari janri va shakllanish bosqichlari	317
Tosheva N. Folklorizmlarning tarixiy romanlarda ifodalanishi: maqollar va xalq iboralari misolida (Nurali Qobulning "Bu dunyo do'xaxi yoxud Boburshoh va Shayboniyxon" tarixiy romani asosida)	321
Umorova D. Abdulhamid Cho'lponning "Kecha va kunduz" romanidagi kreativlik g'oyalari	324
Usmonova G. Kazuo Ishiguro's poetics through inner silence and passive protagonists.....	327

UDK:159.9

Mirzoxid SOLIYEV,
Andijon davlat universiteti mustaqil izlanuvchisi
E-mail: soliyevmirzixid9320@gmail.com

O'zMU professori D.Muxamedova taqrizi asosida

THE PSYCHOLOGICAL FOUNDATIONS OF DEVELOPING READING TRAITS IN CHILDREN: INTERNATIONAL AND NATIONAL APPROACHES

Annotation

This article provides an in-depth analysis of the psychological, pedagogical, and social factors influencing the development and enhancement of reading traits in children. Special attention is paid to international research that emphasizes the positive impact of reading on children's thinking, emotional development, and social adaptability. Furthermore, the views of Uzbek pedagogues and psychologists are examined, and similarities and differences between national and global approaches are scientifically compared. Based on the findings, practical scientific recommendations are proposed for promoting reading traits among children.

Key words: Primary school age, reading skills, learning activity, motivation, psychological development, logical thinking, age-specific characteristics, empathy, social development, cognitive and emotional development.

ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ФОРМИРОВАНИЯ ЧИТАТЕЛЬСКИХ НАВЫКОВ У ДЕТЕЙ: МЕЖДУНАРОДНЫЕ И НАЦИОНАЛЬНЫЕ ПОДХОДЫ

Аннотация

В статье проводится углублённый анализ психологических, педагогических и социальных факторов, влияющих на формирование и развитие читательских навыков у детей. Особое внимание уделяется зарубежным исследованиям, в которых чтение рассматривается как важный инструмент развития мышления, эмоциональной сферы и социальной адаптивности ребёнка. Также анализируются научные подходы узбекских педагогов и психологов, проводится сравнительный анализ общих и отличительных черт национальных и международных взглядов. По итогам исследования предлагаются практические научные рекомендации по стимулированию читательской активности у детей.

Ключевые слова: Младший школьный возраст, читательские навыки, учебная деятельность, мотивация, психическое развитие, логическое мышление, возрастные особенности, эмпатия, социаль.

BOLALARDA KITOBXONLIK XUSUSIYATINI SHAKLLANTIRISHNING PSIXOLOGIK ASOSLARI: XALQARO VA MILLIY YONDASHUVLAR

Annotatsiya

Mazkur maqolada bolalarda kitobxonlik xususiyatlarini shakllantirish va rivojlantirish jarayoniga ta'sir etuvchi psixologik, pedagogik hamda ijtimoiy omillar chuqur tahlil qilinadi. Ayniqsa, xorijiy ilmiy adabiyotlarda kitobxonlikning bola tafakkuri, emotsional holati va ijtimoiy moslashuviga ko'rsatadigan ijobiy ta'siri bilan bog'liq yondashuvlar yoritiladi. Shu bilan birga, o'zbek pedagog va psixologlari tomonidan ilgari surilgan ilmiy qarashlar tahlil qilinib, milliy va xalqaro yondashuvlar o'rtasidagi umumiylik va tafovutlar ilmiy asosda solishtiriladi. Tadqiqot yakunida bolalarda kitobxonlikni rivojlantirishga oid samarali ilmiy-amaliy yo'nalishlar va takliflar ishlab chiqiladi.

Kalit so'zlar: Kichik maktab yoshi, kitobxonlik, o'quv faoliyati, motivatsiya, psixik rivojlanish, mantiqiy fikrlash, yosh xususiyatlari, empatiya, ijtimoiy rivojlanish, kognitiv va emotsional rivojlanish.

Kirish. Kichik maktab yoshidagi o'quvchilarda kitobxonlikni rivojlantirish zamonaviy ta'lim va psixologiya sohasida dolzarb ilmiy masala sifatida e'tirof etiladi. Kitob o'qish jarayoni nafaqat bolalarning bilim va dunyoqarashini kengaytiradi, balki ularning tafakkur madaniyati, nutq salohiyati, tasavvur, emotsional sezgirlik va ijtimoiy kompetensiyalarini shakllantiruvchi muhim psixologik-pedagogik vosita hisoblanadi. Erta bosqichda rivojlangan kitobxonlik madaniyati esa o'quvchilarning ta'limga bo'lgan munosabati, shaxsiy o'sishi va ijtimoiy faolligini belgilab beruvchi asosiy omillardan biri bo'lib xizmat qiladi. Kichik maktab yoshi (7–11 yosh) bolaning

psixik rivojlanishidagi muhim senzitiv davrdir. Bu bosqichda asab tizimi barqarorlashadi, ongli bilim olish ehtiyoji kuchayadi, maktab darslari orqali mantiqiy fikrlash, mustaqil o'rganish va axborot bilan ishlash ko'nikmalari shakllanadi. Xotira, diqqat, tasavvur, emotsional idrok va muloqot malakalari jadal rivojlanib, kitob o'qish jarayoni orqali yanada mustahkamlanadi [1].

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili. Zamonaviy xalqaro ilmiy-amaliy manbalarda kitobxonlik tushunchasiga keng qamrovli yondashuv kuzatiladi. Xususan, UNESCO kitobxonlikni insonning yozma va bosma matnlarni o'qish, tushunish, izohlash, yaratish, ifodalash va ulardan turli

kontekstlarda foydalanish qobiliyati sifatida talqin etadi. Bu malaka shaxsning o'z salohiyatini ro'yobga chiqarishi, jamiyatda faol ishtirok etishi va umrbod ta'lim olish imkoniyatini ta'minlaydi [2].

Amerikalik olim K.E. Stanovich kitobxonlikni inson tafakkurining rivojlanishiga bevosita ta'sir qiluvchi vosita deb hisoblab, uni "bilimning akkumulyatori" sifatida baholaydi. Uning fikricha, kitob o'qish orqali inson yangi tushunchalar bilan tanishadi, ularni mavjud bilimlari bilan bog'laydi va shaxsiy bilimlar tizimini kengaytiradi [3].

Kitobxonlik bo'yicha o'zbek olimlaridan N.G'.Jo'rayev "Kitobxonlik — bu o'quvchining o'qilgan matndan axborot olish, uni anglash va mustaqil xulosa chiqarish asosida fikr yuritish olish faoliyatidir" deb fikr bildirib, kitobxonlikni mustaqil fikr yuritish, tahlil qilish bilan bog'lagan bo'lsa, yana bir o'zbek olimasi Z.T.Nishanova esa "Kitobxonlik — bolalarning emotsional-tafakkuriy faoliyatini harakatga keltiruvchi, ularning ijodiy fikrlashi, fantaziyasi va ruhiy dunyosini boyitishga xizmat qiluvchi omildir" deb ta'rib bergan, ya'ni yuqoridagi olimlarning fikrlaridan farqli ravishda kitobxonlikni ijodiy fikrlash va ruhiy o'sishga sabab bo'ladigan psixologik omil sifatida baholagan [4, 5].

Xalqaro miqyosda kitobxonlik nafaqat savodxonlikni rivojlantirish, balki barkamol shaxsni tarbiyalashning integrativ omili sifatida qaralmoqda. OECD tomonidan o'tkazilgan PISA tadqiqotlari o'qish savodxonligi yuqori bo'lgan davlatlarda ta'lim sifati bilan birga yoshlarning ijtimoiy integratsiyasi va shaxslararo munosabatlari ham yuqori ekanini ko'rsatgan. O'qishga ijobiy munosabat esa bolalarda empatiya, hamdardlik va muloqot ko'nikmalarining rivojlanishiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi [6].

Zigmund Freyd asos solgan psixanaliz yo'nalishi kitobxonlikni bolaning ongli va ongsiz psixologik jarayonlari bilan bog'laydi. Freyd nazariyasiga ko'ra, kichik maktab yoshidagi bolalar kitobxonlik orqali ichki emotsional konfliktlarini, masalan, qo'rquv yoki xavotirni ramziy tarzda ifodalaydi, bu esa psixologik barqarorlikka xizmat qiladi [7]. Freydning shogirdi Karl Yung analitik psixologiyada kitobxonlikni bolaning o'z-o'zini anglash jarayonining muhim elementi deb hisoblab, ertaklar va afsonalardagi arxetiplar bolalarda shaxsiy o'ziga xoslik va maqsadlilikni shakllantirishga yordam beradi, deb ta'kidlaydi [8]. Neopsixanalitik Karen Xorni kitobxonlikni bolaning ijtimoiy muhitga moslashishi va o'zini qabul qilishi jarayonida muhim vosita sifatida ko'radi, chunki o'qish bolalarda ichki xavfsizlik va o'ziga ishonch hissini rivojlantiradi [9].

Xorijiy tadqiqotlarda, masalan, Bruno Bettelxaym (1976) o'zining "The Uses of Enchantment" asarida ertaklar orqali kitobxonlik bolalarda psixologik konfliktlarni hal qilishga yordam beradi, deb yozadi. U kichik maktab yoshi bolalarning ertaklar orqali o'zlarining ongsiz qo'rquvlarini engib o'tishini va emotsional muvozanatni topishini ta'kidlaydi [10].

Shu bilan birga, so'nggi tadqiqotlarda Nikolopulu va boshqalar (2015) psixanalitik yondashuvga asoslanib, kitobxonlikning bolalarda emotsional regulyatsiya va ichki dunyoning ramziy ifodalanishini rivojlantirishini tasdiqlaydi. Ularning tadqiqotlari shuni ko'rsatadiki, hikoyalar orqali bolalar o'zlarining ijtimoiy va psixologik

tajribalarini tushunish va ifodalash qobiliyatini oshiradi [11].

Xorijiy tadqiqotlarda Piaje (1969) geshtalt tamoyillariga asoslanib, kitobxonlikning kichik maktab yoshi bolalarda mantiqiy operatsiyalar va tasviriy tafakkurni rivojlantirishini ta'kidlaydi. U o'qish jarayonida bolaning yaxlit idrok qilish qobiliyati hikoyaning mazmunini tushunishda muhim rol o'ynaydi, deb hisoblaydi. So'nggi tadqiqotlarda, masalan, Mar va Oatley (2008) geshtalt psixologiyasi asosida kitobxonlikning bolalarda narrativ tushunish va ijodiy muammolarni hal qilish qobiliyatlarini rivojlantirishini ko'rsatadi. Ularning tadqiqotlari shuni tasdiqlaydi ki, kichik maktab yoshi bolalar hikoyalar orqali kompleks tasavvurlarni shakllantirib, o'zlarining kognitiv moslashuvchanligini oshiradi [12].

O'zbekistonlik, shu jumladan, Markaziy Osiyolik buyuk allomalar ijodi, o'quvchilarda kitobxonlik xususiyatlarini shakllantirishda katta nazariy va amaliy ahamiyat kasb etadi. Bu mutafakkirlar o'z davrida ilmga, kitobga, o'qishga bo'lgan yondashuv bilan zamonaviy metodik qarashlarga mustahkam poydevor bo'la oldilar. Bugungi kunda ularning fikrlari zamonaviy pedagogik, psixologik tadqiqotlar bilan uyg'unlashgan holda kitobxonlik madaniyatini rivojlantirishga xizmat qilmoqda.

Abu Nasr Forobiy o'z asarlarida ilm-fan va kitobning inson kamolotidagi o'rnini juda yuqori baholagan. Uning fikricha, kitob va ilm insonni nafaqat dunyoviy bilimlarga, balki ma'naviy mukammallikka olib boradi. Forobiyning "Aqliy fazilatlar haqida" asarida kitobxonlikning inson tafakkuri va aqliy rivojlanishidagi o'rnini aniq ko'rsatilgan. Kitob o'qish, uning fikricha, nafaqat ma'lumot olishning, balki ongni tarbiyalashning ham muhim vositasidir.

Abu Rayhon Beruniy o'zining "Hindiston", "Osor ul-boqiya" kabi asarlarida kitob o'qishning nafaqat ilmiy bilimlarni o'rganish, balki boshqa xalqlarning madaniyatini, tarixini va ilm-fanini chuqur tahlil qilishda muhim rol o'ynashini ta'kidlagan. Beruniy kitobni inson tafakkurini kengaytirish, uni tanqidiy va izlanishli fikrlashga undovchi asosiy vosita sifatida ko'rgan. Uning fikricha, kitob o'qishning o'zi bilim olish bilan cheklanmaydi, balki bu jarayon insonni tanqidiy fikr yuritishga, o'rganilayotgan materialni baholashga, uning ichki mohiyatini ochib berishga undaydi.

Ibn Sino nafaqat tibbiyot sohasida, balki pedagogika va psixologiya ilmidan ham beqiyos iz qoldirgan buyuk mutafakkir va olimdir. U o'zining "Donishnoma" va "Kitob ush-shifo" kabi asarlarida kitobning inson ruhiy va jismoniy salomatligiga ta'sirini alohida ta'kidlagan. Ibn Sino uchun kitob nafaqat bilim olish, balki insonning psixologik va jismoniy holatini yaxshilashda muhim vosita hisoblangan.

Tadqiqot metodologiyasi. Jan Piajening kognitiv rivojlanish nazariyasi bolalarning fikrlash jarayonini tushunishda muhim ahamiyatga ega. Unga ko'ra, bola bilimni faol o'zlashtiradi, atrof-muhit bilan o'zaro ta'sirda tajriba asosida anglaydi. Shu nuqtai nazardan, kitobxonlik bolaning intellektual salohiyatini rivojlantiruvchi asosiy vositalardan biri hisoblanadi.

Piaje nazariyasida har bir kognitiv bosqichga mos kitoblar mavjud: preoperatsion bosqichda ertak va tasvirli kitoblar simvolik fikrlashni, konkret bosqichda hikoyalar sababli tafakkurni, formal bosqichda esa abstrakt va nazariy fikrlashni rivojlantiradi. Kitobxonlik orqali bola mustaqil

izlanadi, mulohaza yuritadi, o'z pozitsiyasini shakllantiradi va Piaje ta'riflagan assimilyatsiya hamda akkomodatsiya mexanizmlari asosida bilimlarini kengaytiradi.

Bundan tashqari, kitob o'qish bola ijtimoiy va madaniy jihatdan ham rivojlanishiga xizmat qiladi. Har bir asar orqali bola empatiya, qadriyatlar va madaniy identitetni anglash ko'nikmalarini shakllantiradi.

Lev S. Vygotskiy bola rivojlanishini ijtimoiy va madaniy kontekstdan ajralmas jarayon sifatida talqin etadi. Unga ko'ra, tafakkurning shakllanishida ijtimoiy muhit, til va madaniyat hal qiluvchi rol o'ynaydi. Vygotskiy fikricha, bola bilimni mustaqil emas, balki ijtimoiy aloqalar orqali, interaktiv tarzda egallaydi. Kitobxonlik esa bu jarayonning muhim komponenti bo'lib, muloqot, izoh va fikr almashish orqali bola kognitiv rivojlanadi.

Vygotskiy tomonidan ilgari surilgan "yaqin rivojlanish zonasi" (YRZ) konsepsiyasida bola kattalar yoki tengdoshlar yordami bilan yuqoriroq darajadagi bilimlarni egallaydi. Kitob o'qish jarayonida tushunilmagan mazmunni izohlash va tahlil qilish aynan shu zonani faollashtiradi.

U tilni kognitiv rivojlanish vositasi deb hisoblab, kitobxonlikni ichki nutqni shakllantiruvchi muhim manba sifatida ta'riflagan. Unga ko'ra, bola avval tashqi nutq orqali fikr bildiradi, keyinchalik esa bu ichki mulohazaga aylanadi. Aynan kitob o'qish bu jarayonni tezlashtiradi.

Vygotskiy yondashuvi asosida interaktiv kitobxonlik metodikalari shakllangan bo'lib, ular bolalarning tanqidiy va ijodiy fikrlashini rivojlantirishda qo'llaniladi. Kitobxonlik bu nazariyada individual emas, balki bola va uning ijtimoiy-madaniy muhiti o'rtasidagi faol o'zaro ta'sir sifatida qaraladi.

Amerikalik tadqiqotchilar Ann Kanningem va Kit Stenovichning tadqiqotlari kitob o'qishning bolalar intellektual rivojlanishidagi ahamiyatini ilmiy asosda yoritib beradi. Ularning fikricha, kitobxonlik bola til boyligini, tushunchaviy tafakkurini va mantiqiy fikrlashini rivojlantirib, umumiy bilim salohiyatini oshiradi.

Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, kitob o'qish bolaning so'z boyligini ko'paytiradi, matnni anglash va tahlil qilish ko'nikmalarini shakllantiradi. Muntazam o'qishga jalb etilgan bolalarda nafaqat akademik muvaffaqiyat darajasi yuqori bo'ladi, balki tanqidiy fikrlash va mustaqil qaror qabul qilish salohiyati ham kuchliroq bo'ladi.

Kitobxonlikka quyidagi ichki va tashqi psixologik omillar ta'sir etadi:

O'quv motivatsiyasi (Luskanova metodikasi orqali o'lanadi)

Qiziqish va hissiy rezonans (Barodina metodikasi)

Oiladagi axborot muhiti

O'qituvchining individual yondashuvi

Kitob tanlash erkinligi

Bundan tashqari, Z. Nishonova va L. Subbotina kabi olimlar tomonidan taklif etilgan ijodiy testlar orqali bolalarning matnga bo'lgan ijodiy yondashuvi aniqlanadi. Bu testlar bolalarning fikr erkinligi, tasavvuri va estetik qabul qilish darajasini o'lchash imkonini beradi.

Tahlil va natijalar. Xorijiy tadqiqotlar kitobxonlikning kognitiv rivojlanishga ta'sirini keng o'rgangan. Ann E. Kanningem va K.E. Stanovichning tadqiqotlari shuni ko'rsatadiki, muntazam kitob o'qigan bolalarda so'z boyligi, o'qishni tushunish qobiliyati va umumiy intellektual rivojlanish sezilarli darajada yuqori

bo'ladi [13] Rayan va Dasi tomonidan 1997-yilda o'tkazilgan longitudinal tadqiqotda erta yoshda kitob o'qigan bolalar 10 yil o'tib, o'qish qobiliyati va akademik yutuqlarda tengdoshlaridan ustun bo'lgani aniqlangan. Tadqiqot kitobxonlikning kognitiv rivojlanishga uzluksiz va kuchayib boruvchi ta'sirini ko'rsatdi. Jumladan, 6 yoshda kitobxonlikni boshlagan bolalarning 16 yoshda IQ darajasi o'rtacha 10 ballga yuqori bo'lgan. Bu natija kitobxonlikning bolalar intellektual rivojlanishidagi uzoq muddatli ijobiy ta'sirini tasdiqlaydi.

Xorijiy tadqiqotlar kitobxonlikning miya faoliyatiga ta'sirini ham o'rgangan. Neyropsixologik tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, kitob o'qish miyaning prefrontal korteksini faollashtiradi, bu esa qaror qabul qilish va muammolarni hal qilish qobiliyatini oshiradi [14]. Prefrontal korteks yuqori darajadagi kognitiv funksiyalar — diqqat, rejalashtirish, o'rganish va qaror qabul qilish uchun mas'ul miya sohasidir. Kitob o'qish bu hududni faollashtirib, bolalarga murakkab vaziyatlarga moslashish va muammolarni hal qilishni o'rgatadi. Shuningdek, hikoyalarni tahlil qilish orqali tasavvur, sabab-oqibatni tushunish va qaror qabul qilish qobiliyatlari rivojlanadi.

So'nggi 30 yilda Rossiyalik psixologlar kitobxonlikni bolalarning kognitiv, emotsional va ijtimoiy rivojlanishida muhim omil sifatida o'rganib kelmoqda. Jumladan, Anna Matveeva kichik maktab yoshidagi bolalarda o'qishning kognitiv jarayonlarga ta'sirini tadqiq qilgan. Uning 2001-yilgi dissertatsiyasi "O'qish kichik maktab yoshi bolalarning kognitiv rivojlanish omili sifatida" nomi bilan tanilgan. U muntazam o'qish xotira, diqqat, mantiqiy tafakkur va narrativ tushunishni rivojlantirishini aniqlagan. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, kitobxonlik semantik xotirani mustahkamlab, kognitiv moslashuvchanlikni oshiradi [15].

A.X. Xo'jayev 1960–1970-yillardagi tadqiqotlarida kichik maktab yoshidagi o'quvchilarda o'qish savodxonligini shakllantirishning psixologik asoslarini chuqur tahlil qilgan. Unga ko'ra, o'qish faqat savodxonlikni emas, balki bolalarning tafakkuri, diqqatini jamlash va tahliliy fikrlash qobiliyatlarini ham rivojlantiradi. Olim kitobxonlik orqali ona tiliga ijobiy munosabat, milliy qadriyatlarga hurmat va adabiy tafakkurni shakllantirish zarurligini asoslab bergan [16].

Tadqiqotchi N.D. Karimova o'zining ilmiy izlanishlarida maktab muhitida kitobxonlikni targ'ib etishga qaratilgan maxsus dasturlar, xususan, "kitobxonlik soatlari"ning samaradorligini empirik jihatdan o'rgangan. Unga ko'ra, bu soatlar joriy etilgan ta'lim muassasalarida o'quvchilarning o'qishga bo'lgan ichki motivatsiyasi va o'quv faolligi 30% ga oshgan bo'lib, bu ta'lim sifatiga va intellektual rivojlanishga sezilarli ijobiy ta'sir ko'rsatgan [17].

Xulosa va takliflar. Xulosa qilib aytishimiz mumkinki, kichik maktab yoshidagi bolalarda kitobxonlik xususiyatlarini shakllantirish ko'p omilli psixologik jarayon bo'lib, bu jarayonda kognitiv salohiyat, emotsional kechinmalar, ichki motivatsiya va ijtimoiy muhit o'zaro uyg'unlikda ta'sir ko'rsatadi. Tadqiqot davomida aniqlanishicha, bolalarning kitobga bo'lgan munosabati ularning tafakkur, diqqat, xotira va estetik idrok darajasi bilan bevosita bog'liqdir.

Shu bilan birga tadqiqotimiz dairasida o'rganilgan adabiyotlar, o'tkazilgan tadqiqotlar natijalaridan kelib

chiqqan holda kichik maktab yoshidagi bolalarda kitobxonlik xususiyatlarini shakllantirish bo'yicha quyidagi takliflarni keltirib o'tishimiz mumkin:

Psixopedagogik yondashuvni kuchaytirish: Kitobxonlikni rivojlantirishda kognitiv, emotsional va motivatsion omillarni uyg'un qo'llash zarur.

Psixodiagnostik monitoring joriy etish: O'quvchilarning kitobxonlik darajasini aniqlovchi testlar asosida muntazam tahlil olib borish tavsiya etiladi.

Jinsiy va yosh xususiyatlariga mos yondashuv: O'g'il bolalar uchun sarguzasht va vizual adabiyotlar asosida qiziqishni oshiruvchi metodlar ishlab chiqish kerak.

Ota-ona va o'qituvchilar uchun metodik qo'llanma: Uyda va maktabda kitobxonlik muhitini yaratish bo'yicha amaliy tavsiyalar ishlab chiqilishi lozim.

Raqamli texnologiyalardan maqsadli foydalanish: Interaktiv va sun'iy intellektga asoslangan vositalar orqali bolalarni kitobga yo'naltirish muhimdir.

ADABIYOTLAR

1. Vygotsky, L. S. (1978). *Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes*. Harvard University Press
2. UNESCO. (2006). *Education for All Global Monitoring Report: Literacy for Life*. – Paris: UNESCO Publishing. – 450 p.
3. Stanovich, K. E. (2000). *Progress in Understanding Reading: Scientific Foundations and New Frontiers*. – New York: Guilford Press. – 336 p
4. Jo'rayev, N. G'. (2010). *Boshlang'ich sinf o'quvchilari bilan o'qish mashg'ulotlarini tashkil etish metodikasi*. Toshkent: O'qituvchi.
5. Nishonova, Z. T. (2018). *Kitobxonlik faoliyati orqali boshlang'ich sinf o'quvchilarining emotsional-ijodiy rivojlanishini ta'minlash*. Ilmiy maqola. — Ta'lim va rivojlanish psixologiyasi jurnali, 4-son.
6. OECD. (2019). *PISA 2018 Results (Volume I): What Students Know and Can Do*. Paris: OECD Publishing
7. Freud, S. (1920). *A General Introduction to Psychoanalysis*. New York: Boni & Liveright
8. Jung, C. G. (1964). *Man and His Symbols*. New York: Doubleday.
9. Horney, K. (1945). *Our Inner Conflicts: A Constructive Theory of Neurosis*. New York: W.W. Norton & Company.
10. Bettelheim, B. (1976). *The Uses of Enchantment: The Meaning and Importance of Fairy Tales*. New York: Knopf.
11. Nicolopoulou, A., Cortina, K. S., Ilgaz, H., Cates, C. B., & de Sá, A. B. (2015). Using a narrative- and play-based activity to promote low-income preschoolers' oral language, emergent literacy, and social competence. *Early Childhood Research Quarterly*, 31, 147–162
12. Mar, R. A., & Oatley, K. (2008). The function of fiction is the abstraction and simulation of social experience. *Perspectives on Psychological Science*, 3(3), 173–192.
13. Kunningham, A. E., & Stanovich, K. E. (1997). Early Reading Acquisition and Its Relation to Reading Experience and Ability 10 Years Later. *Developmental Psychology*, 33(6), 934-945.
14. Berns, G. S., et al. (2013). Short- and Long-Term Effects of a Novel on Connectivity in the Brain. *Brain Connectivity*, 3(6), 590-600.
15. Matveeva, A. V. (2001). *Чтение как фактор когнитивного развития младших школьников [O'qish kichik maktab yoshi bolalarning kognitiv rivojlanish omili sifatida]*. Dissertatsiya, Rossiya Psixologiya Instituti, Moskva.
16. Xo'jayev, A. X. (1967). *Boshlang'ich sinf o'quvchilarida o'qish malakasini shakllantirish*. Toshkent: O'qituvchi.
17. Karimova, D. (2017). *Kitobxonlik soatlari va uning samarasi*. *Psixologiya va Pedagogika*, 3(10), 56-62